

PALIENU PLAVU ATJAUŅOŠANA

LATVIJAS PALIEŅU PĻAVU ATJAUNOŠANA EIROPAS SAVIENĪBAS PRIORITĀRO SUGU UN BIOTOPU AIZSARDZĪBAI

- Projekta norises laiks: 2004. g. oktobris – 2008. g. jūnijs.
Izpildītājs: Latvijas Dabas fonds.
Partneri: Dabas aizsardzības pārvalde, Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāts, Latvijas Ornitoloģijas biedrība un iesaistītās pašvaldības*.
- Finansētāji: Eiropas Savienības LIFE-Daba programma, ANO Attīstības programma/GEF, LR Vides ministrija.
- Projekta norises vieta: 15 *Natura 2000* teritorijas visā Latvijā: Sitas un Pededzes paliene, Mugurves pļavas, Pededzes lejtece, Dvietes paliene, Burgas pļavas, Sedas purvs, Vidusburtnieks (2 teritorijas), Rūjas paliene, Burtnieku ezera pļavas, Lielupes palienes pļavas, Svētes paliene, Kalnciema pļavas, Raķupes ieleja, Durbes ezera pļavas un Užavas augštece.
- Galvenie mērķi:
- atjaunot bioloģiski vērtīgākās un pašlaik aizaugošās palieņu pļavas;
 - veicināt ilgtspējīgu palieņu pļavu apsaimniekošanu.

*Iesaistītās partnerpašvaldības: Alsungas pagasts, Burtnieku pagasts, Burtnieku novads (Vecates pagasts), Dundagas pagasts, Durbes pilsēta, Dvietes pagasts, Ērgemes pagasts, Ilūkstes novads, Jelgavas pilsēta, Kalnciema pilsēta, Litenes pagasts, Līvberzes pagasts, Rugāju pagasts, Sedas pilsēta, Sēļu pagasts, Stradu pagasts, Valgundes pagasts, Valkas pagasts, Ances pagasts, Jeru pagasts, Vilpulkas pagasts.

VIDES

MINISTRIJA

Izdevējs: Latvijas Dabas fonds LIFE-Daba projekta “Latvijas palieņu pļavu atjaunošana Eiropas Savienības prioritāro sugu un biotopu aizsardzībai” ietvaros (nr.: LIFE04NAT/LV/000198)

Teksta autore: Daina Bojāre, Latvijas Dabas fonds, Latvijas botāniķu biedrība
Konsultanti: Ainārs Auniņš, Jānis Reihmanis, Inga Račinska, Andris Klepers u.c.
Vāku fotogrāfiju autori: Ainārs Auniņš (ainava), Jānis Reihmanis (krūmu ciršana),
Viesturs Lārmanis (zosis) un Otars Opermanis (bukus Pededzes pļavā)

Zīmējumu autore: Rūta Kazāka
Māksliniece: Signe Holendere
Iespiests Jelgavas tipogrāfijā

Mixed Sources

Product group from well-managed forests and other controlled sources
Produktu grupa no labi apsaimniekotiem mežiem un citām kontrolētām ieguves vietām
www.fsc.org Cert no. SW-COC-002823
© 1996 Forest Stewardship Council

Pļavas upju un ezeru palienēs ir apdraudētākās pļavas Latvijā. Mūsdienās tās vairs nevar pastāvēt bez cilvēkalīdzdalības. Savāziņā tās var uzskatīt par dabiski veidotu biotopu, jo agrāk regulāri pali pavasaros šīs pļavas atbrīvoja no neliekiem krūmiem un vecās kūlas. Tā tas notika lielos palos, un cilvēka iejaukšanās nebija nepieciešama. Vēl 20. gs. sākumā palieņu pļavas bija visizplatītākais pļavu tips Latvijā. Visbūtiskākās

izmaiņas notika 20. gs. vidū, kad 60. gadu beigās intensīvas meliorācijas dēļ divas trešdaļas pārmitro pļavu jau bija nosusinātas. Rezultātā ievērojami samazinājās applūstošo zemju teritorija. Palieņu pļavu liktenis kļuva atkarīgs no cilvēka darbības, proti, pļaušanas vai noganišanas. Cilvēkam neiejaucoties, pļavas aizaug. Tomēr palieņu pļavu nozīme dabai un cilvēkam ir tik ievērojama, lai tās būtu vērts atkal atjaunot. Turklāt Latvijā tas vēl ir iespējams ar salīdzinoši vienkāršiem līdzekļiem.

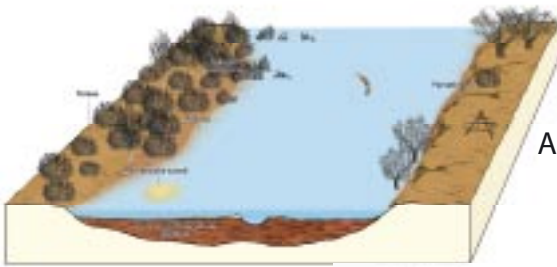
Pasaulē upju palieņu atjaunošanu veic, taisnotās (meliorētās) upes gultni remeandrējot jeb atgriežot upi tās vecajā gultnē. Dānijā pēdējo 20 gadu laikā ir veikta vairāk nekā 1000 upju izlikumošana, vienlaikus atjaunojot upju palieņu applūšanu. Šādiem atjaunošanas darbiem paredzēts iztērēt ap 67 miljoniem eiro, lai atjaunotu ap 16 000 ha mitrāju, to skaitā upju palieņu. Tas tiek darīts tādēļ, ka palienes darbojas kā dabisks filtrs, kas izgulsnē piesārņojumu no palu ūdeņiem un uzkrāj augiem izmantojamās barības vielas – slāpekļa un fosfora savienojumus. Līdz ar to piesārņojums nenonāk upēs un ezeros. Tās atjauno arī tādēļ, ka palieņu pļavas ir ļoti īpašas dabas vērtību saglabāšanai. Lielākās palieņu pļavu platības sastopamas tieši ZA Eiropā, Eiropas D to ir nedaudz lielā mērā klimatisko apstākļu dēļ, bet R un Centrāleiropā to platības ir ievērojami mazākas. Viena no lielākajām vienlaidu palieņu pļavu platībām atrodas Pripjatas upes ielejā Baltkrievijā. Latvijā lielākās palienes atrodas Dvietes pusē Sēlijā un Aiviekstes upes baseinā.

KAS IR PALIENE UN PALIENU PĻAVA

Upes vai ezera paliene ir periodiski pilnīgi vai daļēji applūstoša ūdensteces (ūdenstilpes) ielejas daļa, ko sauc arī par palu terasi. No palienes neapplūstošās daļas jeb virspalu terases palieni parasti norobežo nogāze. Palu ūdeņi regulāri bagātina paliēni ar organiskām vielām (alūvijū), tādēļ augsnes šeit ir ļoti auglīgas. Paliene parasti stiepjas gar upi gandrīz nepārtrauktas joslas veidā, tās platums var būt no dažiem metriem mazajām upēm līdz vairākiem kilometriem lielākajām upēm. Palu laikā paliene izveidojas par milzīgu ūdenskrātuvi, kas reizē darbojas kā dabisks ūdens "sūklis", pasargājot no applūšanas lielas apkārtējās teritorijas, to skaitā apdzīvotas vietas.

Pateicoties paliem, palienēs atrodas auglīgās paliēņu pļavas, kas mijas ar sekliem vecupes ezeriņiem. Šeit izveidojies savdabīgs mikroreljefs: vietām sastopamas mitras iepakas, vietām – upes sanesumu vaļņi, kas nodrošina daudzveidīgus dzīves apstākļus augiem un dzīvniekiem. Paliēņu pļavas uzskata par vienīgajām, pilnīgi dabiski veidoties spējīgajām pļavām Latvijā. Lielu palu laikā aizskalojas vecā kūla, un palu nestie ledus gabali "nošķin" nelielus krūmus, tādējādi pasargājot pļavu no aizaugšanas. Taču tas ir iespējams tikai lielu palu laikā neregulētu upju palienēs. Tādas ir saglabājušās pavisam nedaudz.

Upes paliene

A

Upes ūdens līmenis pavasara palu laikā (A) var būt vismaz divus metrus augstāks nekā vasaras sākumā (B).

B

AUGI UN BIOTOPI PALIEŅU PĻAVĀS

Palieņu pļavu augu un to dzīvotņu daudzveidību nosaka dažādi mitruma un augsnes apstākļi, kas tajās variē. Sugu sastāvs vistiešākajā veidā ir atkarīgs arī no tā, vai zālāju regulāri apsaimnieko. **Ļoti auglīgās palieņu pļavās** veidojas augsta, bagātīga veģetācija, kur raksturīgie augi ir pļavas lapsaste, purva skarene, pļavas ķērsa, garlapu veronika, purva neaizmirstule u.c. Šāds sugu sastāvs ir regulāri koptās, parasti – pļautās pļavās. **Auglīgās un mēreni auglīgās pļavās** – pļautās vai noganītās – aug meža zirdzene, ciņu grīslis, lēdzerkste, purva dadzis, pļavas bitene, parastā vīgrieze, purva gandrene u.c. Sastopamas arī dažādas orhideju dzimtas augu sugas – dzegužpirkstītes, dzegužpuķes, Lēzeļa lipares, naktsvijoles, kā arī citas aizsargājamas un reti sastopamas sugas, piemēram, jumstiņu gladiola. Ja kādu laiku šādas pļavas neapsaimnieko, agresīvākās sugas, piemēram, vīgrieze, var ņemt virsroku un veidot lielas audzes, savukārt citas augu sugas gandrīz izzūd.

Mēreni auglīgās pļavas, kas vasarās mēdz izzūt, parasti izmanto ganīšanai. Tur ir zemāka veģetācija, cerus veido zilganā molīnija, ciņu grīslis, raksturīgi augi ir zemā raudupe, purva dzeguzene, zilganais grīslis, Hosta grīslis, sastopamas arī dažas aizsargājamas un retas sugas – purvmirte (tikai Rietumlatvijā), Sibīrijas īriiss u.c. Pļavas neapsaimniekojot, mēreni mitrās palienēs var veidoties vienvēidīgas smaržīgās kārveles, podagras gārsas, meža suņuburkšķa un nātru audzes. Šādas palienes lielā mērā ir zaudējušas savu nozīmi kā putnu un citu dzīvnieku dzīvesvietas.

Izteikti slapjās ieplakās, kur gandrīz visu gadu virs augsnes atrodas ūdens, sastop divu veidu veģetāciju: **skābās un nabadzīgās kūdras**

Baltijas dzegužpirkstīte.
Foto: Andris Klepers

Mitrā pļava Svētes krastā ar raksturīgajām ziedaugu sugām. Foto: Jānis Reihmanis.

Sausāku dabisku pļavu indikatorsuga vidējā ceļteka. Foto: Andris Klepers

Reti sastopamā un slapjās pļavās augošā Sibīrijas skalbe. Foto: Andris Klepers

Parkveida pļava pie Pededzes. Foto: Ainārs Auniņš

augsnēs ir zemo grīšļu pļavas ar dzelzszāli, sāres grīslu un purva vārnkāju, bet **ieplakās, aizaugošās vecupēs un diķīšos** – augsto grīšļu pļavas. Augstie grīšļi veido izteikti ciņainu pļavas reljefu vai lielas vienlaidu audzes. Parasti tajās aug slaidais grīslis, krastmalas grīslis, pūslīšu grīslis, augstais grīslis, purva madara un uzpūstais grīslis. Slapjās grīšļu pļavas agrāk pļāva vai noganīja. Pateicoties apsaimniekošanai, bija ierobežota grīšļu izplatīšanās, veidojās dažādu augu sugu sabiedrība. Varēja augt arī retāk sastopamās orhideju sugas.

Upju ielejās, dažkārt applūstošajās palienēs atrodas mūsdienās ļoti reti sastopams, Eiropā prioritāri aizsargājams biotops – **parkveida pļavas**. Tās ir pļavas ar lieliem izklaidus augošiem kokiem, visbiežāk ozoliem vai liepām. Šajās pļavās izsenis iegūts siens pļaujot, tādēļ veidojusies parkam līdzīga ainava. Savukārt līdzīgā ainavā ganīti arī lopi, saucot to par meža ganībām. Pirms Otrā pasaules kara parkveida pļavas bija diezgan tipiskas Gaujas, Pededzes un citu upju krastos. Pēc lauku viensētu masveida likvidācijas lielāko daļu pļavu pameta, un tās aizauga vai pārveidojās par mežu. Parkveida pļavu lielākā vērtība ir vecie un resnie koki, ar kuriem saistītas retas dzīvnieku sugas, piemēram, Eiropā aizsargājama vaboļu suga lapkoku praulgrauzis, kas apdzīvo veco koku dobumus.

PUTNI UN CITI DZĪVNIEKI PALIEŅU PĻAVĀS

Upju un ezeru palieņu atklātās ainavas un slapjās pļavas piesaista īpaši daudz dažādu putnu sugu pavasara un rudens migrāciju laikā. Caurceļojošiem ūdensputniem – zosiņiem, pīlēm, gulbjiem u.c. putniem – pārmitrās pļavas un plašie ūdens klajumi ir nozīmīgas atpūtas un barošanās vietas.

Pārplūstošās pļavas ir Latvijā vienīgā ilgstoši iespējamā dzīvesvieta ļoti retajam ķikutam. Paliem atkāpjoties, ķikutam barojas ar mitrajā un irdenajā augsnē atrastām sliekām. Lai ligzdotu, ķikutam nepieciešama pietiekami plaša teritorija, kas nav aizaugusi ar krūmiem. Pļavas, kas applūst tikai islaicīgi vai nelielās platībās, nav piemērotas ķikutam – svarīgi, lai apkārtnē arī sausā vasarā saglabājas tikko žūstošas vietas. Ķikuti izvēlas ciņainas un slapjas pļavas, jo ciņus tie izmanto riesta aktivitātēm.

Palieņu pļavas ir galvenā ligzdošanas vieta pasaulē apdraudētai griezei. Zīmīgi, ka Latvijā ligzdo 25% visā Eiropas Savienībā sastopamās griežu populācijas. Rietumeiropā ļoti reti satopamais mazais ērglis arī ir iecienījis palieņu pļavas kā piemērotas barošanās vietas. Latvijā ligzdo vairāk nekā 20% mazo ērgļu pasaules populācijas. Šajās pļavās ligzdo arī citi putni – platknābis, priekšķe, pļavu tilbīte, ķīvīte, melnā puskuitala un gugatnis. Mitrākās ieplakās labprāt ligzdo ormanītis un dumbrcālis.

Vecupes un sekļie dīķīši upju palienēs ir piemērota dzīvesvieta Eiropā aizsargājamai sugai zaļajam krupim. Palu laikā palienes kā zemūdens ganības izmanto līdakas, asari u.c. zivis.

Parkveida pļavās upju ielejās nozīmīgā skaitā ligzdo tādas ļoti retas un aizsargājamas putnu sugas kā vidējais dzenis, pelēkā dzilna u.c., barojās urālpūce un mazais ērglis. Vairākām aizsargājamo vaboļu sugām lielle un vecie koki ir vienīgās zināmās atradnes Latvijā. Atsevišķi augošie, saules izgaismotie ozoli ir ļoti retā lapukoku praulgrauža galvenā dzīvesvieta.

Ziemeļu gulbji pavasara migrācija slaikā Svētes palienē. Foto: Agris Krusts

Ormanītis. Foto: Jari Pältomaki

Ķikutis Dvietē. Foto: Bernt Eichhorn

Pļavu tilbīte. Foto: Andris Klepers

Lapukoku praulgrauži. Foto: Dmitrijs Teļnovs

Krūmiem aizaugušie meliorācijas grāvji Aiviekstes palienē.
Foto: Edmunds Račinskis

Niedrēm aizaugušas pļavas Lielupes krastos. Foto: Krišjānis Sietiņš

Pļavas malas aizaugšana Sitas upes palienē (augšmalā no kreisās puses).
Foto: Ainārs Auniņš

KAS APDRAUD PALIEŅU PĻAVAS, SUGAS UN BIOTOPUS

Palieņu pļavas neatgriezeniski iznīcina to apbūvēšana, applūdināšana un apmežošana, bet radikāli izmaina aparšana. Jāatzīst, ka dabisko pļavu iekultivēšana – aparšana, zālāja mākslīga iesēšana, kā arī graudzāļu vai āboliņa piesēja un mēslošana ar minerālmēsliem – bija galvenais iemesls, kas samazināja dabisko zālāju, to skaitā palieņu pļavu platības 20. gadsimtā.

Savulaik milzīgu negatīvu ietekmi uz palieņu pļavām atstāja meliorācija: pa iztaisnotajām upju gultnēm palu ūdeņi daudz ātrāk aizplūda prom, samazinot kopējo palu apjomu un ilgumu. Mainījās augsnes mitrums, līdz ar to pilnībā arī pļavu veģetācija. Pļavas vairs nebija piemērotas palieņu biotopu apdzīvojošām sugām. Daudzviet pamestie meliorācijas grāvji aizaug ar krūmiem, kas sadala pļavas šauros sektoros. Pļavu putni šeit vairs neligzdo, jo tiem nepieciešamas lielas un atklātas ainavas.

Meliorācijas seku radītais pārmainītais ūdens līmenis palienēs, kā arī piesārņojums no blakus esošajām lauksaimniecības zemēm, ko mēslo ar slāpekļa minerālmēsliem, ir cēlonis tam, ka pļavas aizaug ar niedrēm. Ja neveic regulāru pļaušanu, niedres ātri kļūst par valdošo sugu un no pļavas pazūd orhidejas, bezdelīgactiņas, retas grīšļu sugas u.c.

Pļavas palienēs apdraud to apsaimniekošanas pārtraukšana. Ja pļavu ilgstoši neapsaimnieko – nepļauj vai nenogana, tā pamazām degradējas: samazinās sugu skaits, jo sāk dominēt agresīvākās augu sugas, izkonkurējot citas. Rodas liela sausās zāles jeb kūlas kārtā. Augu sēklas, kas iekrīt šajā kūlā, nespēj izaugt, jo nevar sasniegt zemi. Tādēļ sugu skaits vēl vairāk samazinās. Pļav

vu aizaugšana negatīvi ietekmē arī tādu bridējputnu kā ķīvišu, pļavu tilbišu un gugatņu skaitu. Šīm sugām ligzdošanai ir nepieciešama zema veģetācija un atklātas lielas ainavas – vismaz 10 ha platībā. Galu galā pamestās pļavas aizaug ar krūmiem un kokiem.

Putnu sugas pļavās ļoti apdraud agrā pļaušana (pirms 15. jūlija), jo tie nespēj izligzdot. Griezēm un citiem uz zemes ligzdojošiem putniem bīstama ir nepareiza pļaušana – no zālāja malām uz vidu, jo tā sapļauj putnus, kas nespēj aizbēgt no pļaušanas tehnikas.

Lielu daļu parkveida pļavu upju palienēs iznīcināja meliorācijas laikā. Lielos ozolus nocirta vai citādi iznīcināja kā traucējošus intensīvai lauksaimniecībai. Pļavu vērtība samazinājās, arī pārtraucot šo pļavu apsaimniekošanu. Palikušie ozoli un citi lieli koki pamazām ieauga krūmos.

PALIEŅU PĻAVU ATJAUNOŠANA

Ja vien pļavas biotops nav neatgriezeniski iznīcināts – apbūvēts, pastāvīgi applūdināts vai apaudzis ar mežu – palieņu pļavas ir iespējams atjaunot. Atkarībā no aizauguma pakāpes, pārmainītā ūdens režīma radīto seku smaguma vai kādas citas darbības postošajām sekām palieņu atjaunošana būs vieglāk vai grūtāk veicama.

Iespējamie palieņu atjaunošanas paņēmieni:

- pļaušanas atsākšana nesen pamestos zālajos;
- pirmreizēja pļauja ilgstoši neapsaimniekotos zālajos;
- krūmu un koku likvidēšana no aizaugošām pļavām;
- krūmu un koku novākšana gar meliorācijas grāvjiem;

Meliorācijas laikā, spridzinot akmeņus 20. gs. 30. gados un vēlāk padomju gados, iet bojā arī lieli ozoli.
Uzņēmums no žurnāla "Mūsu Mājas Viesis", 1938. gads, nr. 45

Aizaugusi palieņu pļava Skuķu ezera krastā Dvietes palienē.
Foto: Andris Klepers

Vēlā pļaušana Lielupes palienes pļavā Pilssalā ar smalcināšanu.
Foto: Jānis Reihmanis

Tradicionālā pļavu apsaimniekošana laukos vēl ir saglabājusies, taču zāles pļaušana sienam ar rokas izkapti jau sastopama reti.
Foto: Andris Klepers

- niedru apauguma likvidēšana;
- kontrolēta dedzināšana pļavu putnu biotopu atjaunošanai;
- lielo koku "atbrīvošana" parkveida pļavās;
- apartu paliņu atjaunošana;
- hidroloģiskā režīma mainīšana, upju atgriešana vecajā gultnē jeb izlikumošana (remeandrēšana).

Atsākot apsaimniekošanu nesen pamestā zālējā, kas upju un ezeru palienēs visbiežāk ir **pļaušana**, augu un dzīvnieku sugu daudzveidība pakāpeniski atgriezīsies. Jo nesenāk pļava ir pamesta, jo tas notiks ātrāk. Kādu laiku neapsaimniekotās vietās nav ieteicams darboties ļoti radikāli – veikt pļaušanu uzreiz visā platībā. Tā var panākt augu sugu sastāva daudzveidošanos, taču tas negatīvi ietekmē kukaiņu un citu bezmugurkaulnieku sugas: strauji mainoties dzīves apstākļiem, tie iet bojā. Vispiemērotākais veids būtu nepļaut uzreiz zālāju visā platībā, bet vietām atstāt arī augstāku veģetāciju. Nopļautā zāle jāsmalcina vai jāizvāc. Pļavās, kur augājs ir kļuvis vienvēidīgs, piemēram, dominē vīgrieze, sugu daudzveidības palielināšanai ieteicams to pļaut divas reizes sezonā – pirmo reizi pirms ziedēšanas, lai iznestu maksimāli daudz barības vielu, un nopļautais noteikti jāizvāc. Vēlāk – nākamās sezonās – pietiks ar pļaušanu reizi gadā.

Ja nav iespējams pļaut katru gadu, tad, lai nepieļautu aizaugšanu, pļava jānopļauj vismaz vienu reizi divos gados.

Putnu un dzīvnieku pasargāšanai pļaujot ir svarīgi ievērot:

- ieteicamie pļaujas virzieni – no lauka vidus vai no vienas malas, lai dzīvnieki varētu paglābties no pļaušanas tehnikas;
- ieteicams vienā dienā nopļaut tikai pusi vai nedaudz vairāk no lauka, lai jaunie putni varētu pa nakti atrast citu paslēptuvi;

- pļaujot vienā paņēmienā, atstāt nenopļautas "saliņas", kur pļavu putniem paslēpties no plēsīgiem dzīvniekiem. Nepļautās vietas varētu atstāt ap atsevišķi augošiem krūmu puduriem, gar grāvjiem vai mitrākām ieplakām;
- pļaut pēc 15. jūlija, pēc putnu izligzdošanas vai cik vēlu vien iespējams, kad siens vēl ir izmantojams;
- pļaut ne zemāk par 10 centimetriem, lai pasargātu putnu otrā perējuma mazuļus.

Slapjās, ciņainās grīšļu pļavas var nepļaut, ja galvenais mērķis nav atjaunot augu sugu daudzveidību un tajās nenovēro aizaugšanu ar krūmiem. Putniem lielie grīšļu ciņi būs labas paslēptuves.

Lai atjaunotu ilgstoši neapsaimniekotos zālājus, kā arī slapjās un izteikti ciņainās pļavas, vispirms jāveic tā sauktā **pirmreizējā** jeb **sākotnējā pļauja**. Tas parasti nav viegli izdarāms, jo to apgrūtina pļavas nelīdzena mikoreljefs vai slapjums. Noteikti jābūt izturīgai tehnikai, jo šādās vietās, iespējams, atrodas akmeņi, kas var sabojāt pļaušanas mašīnu. Nelielās platībās pļaušanu var veikt ar trimmeri.

Nākamajās sezonās turpina pļaušanu. Nopļauto zāli mehānizēti sasmalcina vai izvāc.

Pļāvās, kas jau ir aizaugušas ar krūmiem un atsevišķiem kokiem, vispirms nepieciešama **krūmu un koku izciršana**. To veic ar krūmgriezi vai citiem rokas darbarīkiem, vai ar piemērotu traktortehniku. Ciršana jāveic kvalitatīvi, nedrīkst atstāt augstus stumbeņus, kas vēlāk traucēs pļavas pļaušanu. Ieteicamais ciršanas augstums ir līdz 5 cm no zemes. Krūmus cirst nedrīkst putnu ligzdošanas sezonā. Pieļaujamais laiks ir ne agrāk par 15. jūliju un ne vēlāk par 31. martu.

Plānojot krūmu un koku ciršanu, vēlams atstāt

Vairākus gadus nepļautas pļavas pirmreizējā pļaušana Užavas augštecē.
Foto: Jānis Reihmanis

Nekvalitatīvi veikta ciršana, atstājot augstus celmus, kas vēlāk traucēs pļavas pļaušanu. Foto: Jānis Reihmanis.

Pļaujot ar trimmeri, jāievēro darba drošības noteikumi.

Foto: Jānis Reihmanis

Koka šķeldas ražošana no Dvietes palienē novāktajiem krūmiem.

Foto: Jānis Reihmanis

pļavā nelielu krūmu pudurus, kur ligzdot lakstīgalām, ļauķiem u.c. putniem. Arī griezēm, kas agrī atlidojušas, būs, kur paslēpties, kamēr nav izaugusi augstāka pļavas veģetācija. Jāņem vērā, ka uz zemes ligzdojošiem pļavu putniem nepatīk vertikāli elementi pļavās, uz kuriem apmetas plēsīgie putni, meklējot medījumu. Tādēļ nav pieļaujams atstāt augstus krūmus un kokus. Ja ainavisku apsvērumu dēļ ļoti gribas atstāt atsevišķus bērzu vai citus kokus, ir rūpīgi jāizvērtē, kas būs lielāks ieguvums – ainava vai putnu sekmīga ligzdošana. Citādi tas ir parkveida pļavās, kur lielie, vecie koki ir galvenā vērtība dažādām dzīvnieku sugām.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem nr. 717, kas nosaka "Kārtību koku ciršanai ārpus meža zemes", applūstošajās upju vai ezeru palienēs koku ciršana jāsaskaņo ar Valsts vides dienesta reģionālo vides pārvaldi, īpaši aizsargājamās dabas teritorijās ar šīs teritorijas administrāciju, kur tāda ir.

Mēdz būt, ka sarežģītāka par krūmu un koku nociršanas darbu ir to izvākšana, kas dažkārt prasa lielākas pūles. Ir vairākas iespējas, ko darīt ar izcirstajiem krūmiem un kokiem. Ja nevar izvākt, tad krūmu un koku stubeņu kaudzes var sadedzināt, ar speciālu tehniku lauka apstākļos koksni var pārstrādāt šķeldā, un tas ir labs variants, jo šķeldu varēs izmantot saimnieciskām vajadzībām.

Nākamajās sezonās pēc krūmu un koku izciršanas ir jācinās ar atvasēm. Ja atvases nav tik spēcīgas, var veikt pirmreizējo pļaušanu. Kad atvases uzvarētas, turpina apsaimniekot, regulāri nopļaujot. Ļoti aizaugušās vietās efektīva metode krūmu iznīcināšanai varētu būt krūmu sakņu iznīcināšana pēc to nociršanas un izvešanas. Tam nepieciešama tehnika, kas izrotē

krūmu saknes.

Lai atjaunotu palieņu pļavām raksturīgo atklāto ainavu, ir **jāizcērt krūmi un koki gar meliorācijas grāvjiem**. To radītais efekts ir ļoti negatīvs – zālājs ir sadalīts nelielos sektoros un neatbilst putnu prasībām pēc atklātas ainavas. Ciršanas tehnika un metode ir tāda pati, kā cērtot krūmus un kokus aizaugušā zālājā. Problēma varētu būt tā, ka īpašumu robežas bieži iet pa grāvjiem, bet apaugums jāizcērt pilnībā, citādi darbam nav jēgas. Tātad ciršana jāveic abos īpašumos.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem nr. 717, kas nosaka "Kārtību koku ciršanai ārpus meža zemes", lauksaimniecības zemēs jebkura izmēra kokus drīkst cirst pēc sava ieskata, izņemot gadījumus, kad platība atrodas ĪADT vai īpaši noteiktā aizsargjoslā. Ja platība atrodas ĪADT vai aizsargjoslā, koku ciršanu nepieciešams saskaņot ar atbildīgajām institūcijām, izņemot gadījumus, ja lauksaimniecības zemēs cērt kokus, kuru celma caurmērs mazāks par 12 cm.

Pamestās pļavas, ko pārņēmušas niedru audzes, var atjaunot, **atsākot pļaušanu**. Labas sekmes **niedru samazināšanā** ir tad, ja to pļaušanu veic atkārtoti vairākus gadus jūlija vidū, kad niedres tikko sāk uzkrāt barības vielas sakneņos. Vienlaikus jau agrā pavasarī varētu ganīt lopus, kas labprāt ēd jaunus niedru dzinumus. Būtiski ir no niedrēm atbrīvot upes vai ezera krasta līniju, lai bridējputniem būtu brīva pieeja atklātam ūdenim. Ja mērķis ir pļavas atjaunošana galvenokārt putnu labā, tad var veikt kontrolētu niedru dedzināšanu ziemā. Pļavas augu sugu daudzveidību tas neveicina, tieši otrādi – izplatās tikai izturīgākās sugas, galvenokārt stīgojošās graudzāles. Jāņem vērā, ka dedzināšanu drīkst veikt tikai ugunsdzēsēju klātbūtnē, saskaņojot to ar reģionālo vides pārvaldi un pašvaldību.

Īpašuma robežas nedrīkst būt šķērslis pareizai pļavu atjaunošanai. Te nocirsta tikai puse no grāvja krūmiem, kas neatrisina problēmu pēc būtības.
Foto: Jānis Reihmanis

Sekmīga niedru pļaušana slapjajās piekrastes pļavās Somijā.
Foto: Ainārs Auniņš.

Dedzināšana var notikt tikai ārkārtējos gadījumos, kā sākotnējs atjaunošanas pasākums, kas tiek saskaņots ar atbilstošajām institūcijām un veikts bezsniega apstākļos ziemā vai agrā pavasarī.

Foto: Andis Liepa

Kontrolētā dedzināšana kā paņēmieni aizsargājamo pļavu biotopa atjaunošanai ir pretrunīgi vērtēta metode. Tā noteikti neaizstāj pļavas atjaunošanas galvenās metodes – krūmu izciršanu un pirmreizējo pļaušanu. Kontrolētā dedzināšana pieļaujama lielākās teritorijās, kur krūmu ciršana nav izdevīga, bet pirmreizējā pļaušana nav iespējama. Pētījumi rādījuši, ka pēc kūlas vai niedrāja dedzināšanas ievērojami palielinās uz zemes ligzdojošo putnu skaits. Labu rezultātu var iegūt tikai mērķtiecīga dedzināšana putnu ligzdošanas vietās pirms gājputnu atgriešanās martā. Jāņem vērā, ka tā dod ļoti īslaicīgu efektu – tikai vienas ligzdošanas sezonas garumā, ja dedzināšanai neseko ikgadēja ganīšana vai pļaušana.

Negatīvu iespaidu dedzināšana atstāj uz augu sugu daudzveidību, jo augājs kļūst vienveidīgs. Taču, ja nav citu iespēju apsaimniekot, tad dedzināšana būtu pieļaujama galvenokārt īpaši aizsargājamās dabas teritorijās ar mērķi saglabāt bridējputnu ligzdošanas vietas. Dedzināšana obligāti iepriekš jāaskaņo ar vides aizsardzības institūcijām un Valsts ugunsdrošības un glābšanas dienestu.

Parkveida pļavu atjaunošana attiecas uz vietām, kur konstatēta veca parkveida pļava, kas ieaugusi krūmos. Tā vairs neattiecas uz vietām, kas jau transformējušās mežu zemēs vai arī attiecas uz tām tad, ja pļavu atjaunošana ir izvirzīta par augstāku prioritāti bioloģiskās daudzveidības vai ainavas uzlabošanai. Atjaunojot jādomā arī par to, kā nodrošināt parkveida pļavu veco koku pēctecību, t.i., saglabāt jaunākas paaudzes kokus.

Atjaunošanas paņēmieni izvēlas atkarībā no parkveida pļavas aizaugšanas pakāpes. Jo blīvāka izveidojusies kokaudze, jo pakāpeniskāk veicama nevēlamo koku izciršana, lai vecie, vērtīgie koki neaiziet bojā pārāk strauju apstākļu pārmaiņu dēļ.

Atjaunošanu veic šādi:

- cērt vairākos paņēmienos:
 - pirmajā paņēmienā var izcirst nevēlamos pameža krūmus un otrā stāva kokus, kādā no nākamajiem gadiem – nevēlamos pirmā stāva kokus,
 - ja nevēlamie koki ir augstāki par atstājamo veco koku, tad pirmajā paņēmienā izcērt kokus tuvākā rādiusā ap atstājamo koku, piemēram, 5 m zonā ap vecā koka vainaga projekciju, bet atlikušo daļu cērt nākamajā paņēmienā;
- ap vecajiem, atstājamajiem kokiem izcērtami koki, kas ieauguši vai nākotnē varētu ieaugt veco koku vainagā, kā arī tos nomākt;
- izcērtami pameža koki un krūmi, kas apēno veco koku stumbrus, saglabājot atsevišķus lazdu pudurus, vidēji līdz 10% no parkveida zālāja;
- ja starp vecajiem kokiem sastopamas jaunāku ozolu, liepu, gobu un vīksnu grupas, šīs grupas jāizretina, tāpat jāsauglabā atsevišķi jaunāki šo sugu koki, veicinot jaunas koku paaudzes veidošanos;
- ciršanas darbi veicami vasaras beigu–rudens–ziemas periodā no 15. jūlija līdz 31. martam, lai ievērotu miera periodu putnu ligzdošanas laikā;
- apsaimniekošanas rezultātā radušās ciršanas atliekas aizvācamas vai sadedzināmas;
- lielu dimensiju kritālas (vecie ozolu stumbri vai zari) saglabājami tur, kur tie nokrituši.

Arī turpmāk periodiski jāveic atjaunojušos nevēlamo koku un krūmu izciršana. Labāks risinājums būtu regulāri – vismaz reizi divos gados – pļaut vai noganīt.

Apartu palieņu atjaunošana varētu būt sekmiņa gadījumos, kad aparšana veikta nesen un augsnē vēl saglabājušās dabisko pļavu augu sēklas vai tuvumā ir citas pļavas ar lielu ziedaugu

Daļēji aizaugusi parkveida pļava pie Pededzes. Foto: Ainārs Auniņš

Uzarta paliene Burtnieka ezera krastā.
Foto: Andris Klepers

Pirms desmit gadiem uzarta dabiskā pļava pamazām atjaunojās un ziedaugu daudzveidība pieaug, taču tad apkārt jābūt citām pļavām, no kurienes ziedaugiem piesēties. Mākslīga dabisko ziedaugu piesēšana Latvijā līdz šim ir maz praktizēta.
Foto: Andris Klepers

daudzveidību.. Teorētiski iespējams panākt, lai uzartās paliēņu pļavās atgrieztos raksturīgās augu un dzīvnieku sugas, taču tas prasīs ļoti ilgu laiku un rūpes. Jābūt lielai vēlmei to darīt. Zālājam var palīdzēt ātrāk atjaunoties, sējot sēklu maisījumu, kas ievākts un sagatavots pēc augsnes un mitruma līdzīgā paliēņu pļavā. Papildus var izmantot arī velēnu fragmentus no līdzīgām pļavām. Tas varētu izdoties veiksmīgāk, ja tiktu lūgta speciālista konsultācija un padoms – kur, kad un kā iegūt sēklas vai velēnu. Pēc iesēšanas reizi gadā turpmāk zālājs jāpļauj vai jānogana, lai veicinātu lielākas augu sugu daudzveidības veidošanos.

Pagaidām šādas prakses Latvijā gandrīz nav, jo vēl ir pietiekami daudz zālāju, kuru atjaunošana prasa mazāk laika un pūļu un kuros pietiktu tikai atsākt pļaušanu vai ganišanu, lai tie salīdzinoši ātri atjaunotos un kļūtu par sugām bagātiem zālājiem. Taču pasaulē jau tagad notiek mēģinājumi atjaunot un saglabāt, piemēram, pļavā augošās orhidejas, veicot to pārstādīšanu no vienas vietas uz citu.

Viens no apjomīgākajiem paliēņu pļavu atjaunošanas pasākumiem ir hidroloģiskā režīma mainīšana, veicot meliorācijas sistēmu demontāžu un iztaisnoto ūdensteču atjaunošanu. Tā ir **upju atgriešana vecajā gultnē jeb izlikumošana (remendēšana)**. Šo aktivitāšu rezultātā ir sagaidāma arī paliēņu pļavām raksturīgo biotopu atjaunošanās.

Dabas liegumā “Durbes ezera pļavas” plāno Lāņupes atgriešanu vecajā gultnē jeb izlikumošanu, kā arī meliorācijas grāvju demontāžu, ko realizēs, grāvjus aizdambējot. Lāņupe gandrīz visā garumā ir regulēta. Arī Lāņupes pietekas ir regulētas, savukārt upju palienes – meliorētas. Tomēr paliene joprojām ir periodiski applūstoša un atsevišķās vietās paaugstināts mitrums saglabājas ilgstoši.

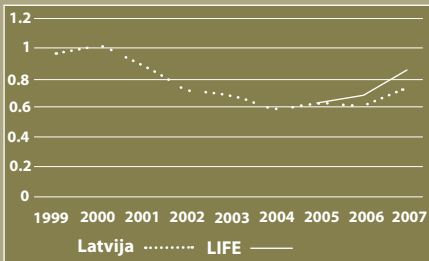

Durbes ezers un tā ietekas Lāņupes reģions pirms upju regulēšanas un pļavu meliorācijas, Durbes upes regulēšanas un Durbes ezera līmeņa pazemināšanas 20. gs. 20.–30. gados.

Durbes ezers un tā ietekas Lāņupes reģions pēc upju regulēšanas un pļavu meliorācijas, Durbes upes regulēšanas un Durbes ezera līmeņa pazemināšanas 20. gs. 70.–80. gados.

Pēc Lāņupes regulēšanas darbiem upes meandri (dabiskie līkumi) dabā nav saglabājušies. Līdz ar to šis ir viens no tiem gadījumiem, kad upes remeandrēšanas pasākumi ir jāplāno no jauna, izmantojot senāko kartogrāfisko materiālu, meliorācijas projektus un atbilstoši apstākļiem modelējot meandrus no jauna. Vienlaikus ar hidroloģiskā režīma regulēšanu jāveic pļavu apsaimniekošanas pasākumi – krūmu ciršana, pļaušana vai noganīšana. Sagaidāms, ka palieņu pļavu atjaunošanas rezultātā būs panākta Lāņupes palienes lielāka ūdens ietilpība un palu ūdeņu lēnāka notecē no pļavām, līdz ar to tā kļūs par izcilu reto un īpaši aizsargājamo dzīvnieku sugu vairošanās, barošanās, ceļošanas un atpūtas vietu.

Ķikutu skaita izmaiņu tendence Latvijā kopš 1999. gada. Pēc LIFE–Daba projekta „Palieņu pļavu atjaunošana” veiktajiem atjaunošanas darbiem (kopš 2005. gada) nozīmīgākajās ķikutu riesta pļavās vērojams mērēns to skaita pieaugums, kas pozitīvi ietekmē kopējo ķikutu populācijas pieaugumu valstī.

Cilvēkiem patīk tradicionālā ainava, kas ietver pļavas, ganības, atsevišķus ainavas elementus un tradicionālo lauku dzīves veidu.

Foto: Andris Klepers

PĒC PĻAVU ATJAUNOŠANAS

Palieņu pļavu atjaunošana ir ļoti nozīmīga dabas daudzveidības saglabāšanai. No tā iegūst gan pļavās mītošie dzīvnieki, gan augi. No putnu vidus var izcelt divus ieguvējus, kas apdraudēti pasaulē globālā mērogā: grieze un ķikuts.

Ko iegūst cilvēks no pļavu atjaunošanas

Galvenais ieguvums ir gandarījums par augu un dzīvnieku sugu daudzveidības atgriešanos tiem piemērotās palieņu pļavās. Īpaši tas sakāms par retām un aizsargājāmām sugām, kam upju un ezeru palienes ir galvenā vai pat vienīgā dzīvesvieta. Kopumā būs atjaunota ainavas mozaika, kas raksturīga Latvijas dabai.

Vienlaikus var iegūt arī saimnieciski noderīgus “produktus”:

- sienu,
- mājlopu ganības,
- malku,
- krūmu un koku šķeldmateriālu,
- koksni,
- saistošu vidi ekotūrismaam.

Valsts atbalsts pļavu uzturēšanai nākotnē

Par atbalstu bioloģiski daudzveidīgo pļavu uzturēšanai ir atbildīgs Lauku atbalsta dienests. Šādas pļavas gandrīz visas ir regulāri applūstošas palienes. Tas paredzēts programmas “Agrovide” apakšpasākumā “Bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zālajos”. Uz atbalsta maksājumu var pieteikties, noslēdzot līgumu ar Lauku atbalsta dienestu. Turpmāk ir jāveic regulāra pļavas apsaimniekošana – pļaušana vai noganīšana –, vadoties pēc Lauku atbalsta dienesta noteiktajām prasībām.

Palielinātu pļavu atjaunošana atkarībā no aizauguma pakāpes

(zāļi iekrāsotas nepieciešamās atjaunošanas darbības)

		Laiks →			
Pļaušana*	Pļausana	Pļausana	Pļausana	Pļausana	
Pļaušana	Pļausana	Pļausana	Pļausana	Sākotnējā pļausana	
Pļaušana	Pļausana	Pļausana	Sākotnējā pļausana	Dedzinašana	
Pļaušana	Pļausana	Sākotnējā pļausana vai dedzinašana	Dedzinašana	Dedzinašana	
Pļaušana	Sākotnējā pļausana	Krūmu ciršana vai dedzinašana	Krūmu ciršana	Krūmu sakņu iznīcināšana	
Pļaušana	Sākotnējā pļausana	Krūmu ciršana vai dedzinašana	Krūmu ciršana	Krūmu ciršana	

← Aizaugums →

* Var ietvert arī ganīšanu, tad kā papildu darbība nāk aploku būvniecība;

** Atsevišķi veicama parkveida pļavu atjaunošana

Ne tikai darbs, bet arī paties gandarījums par seviis paveikto, vērojot kā pļavās atkal uzzied krāšņās puķes, lidinās spāres un taureņi, bet vēlās vasaras naktīs griež grieze un lēkā stirnu buki.

Latvijas Dabas fonds
Mazcenu aleja 3, Jaunmārupe, LV-2133, Rīgas rajons
Tālrunis: 67830999
e-pasts: ldf@ldf.lv
www.ldf.lv